

ide számítható pl. a Gazdasági Főtanács, de akár a Kereskedelmi Minisztérium is) vagy a helyi közigazgatás (önkormányzati választásokat csak Budapesten és környékén tartottak 1945-ben, másutt nem!) felett semmiféle demokratikus kontrollt nem gyakorolt senki – és ezek az intézmények, nem véletlenül, a kommunisták vezetése alatt álltak.

Ha Gati imént idézett gondolatmenete akár csak részben helyes, akkor ehhez hozzá kell tenni: mindez nem volt túlságosan vagy túlnyomórészt a magyar társadalom ellenére. A kommunista-iparosító, illetve agrárius-populista modernizációs vízióból hiányzott a demokrácia melletti hangsúlyos elkötelezettség. De ez nem jellemezte a Horthy-rendszert sem. Az ígéretek viszont, túl a gyors talpra álláson – teljes foglalkoztatottság, ingyenes oktatás és egészségügyi ellátás, szociális szolgáltatások, életszínvonal (lefelé) nivellálása – számos társadalmi csoport számára roppant csábítónak tűnhettek. Nem kétséges, hogy akadtak bátor, tisztán látó és cselekvésre elszánt emberek, akik az ellenállás különféle formáit választották, ám mítosznak tűnik a magyar társadalom tömeges, manifeszt szembenállása az átmeneti rendszerrel, de még a berendezkedő sztálinizmussal is.

Az eleve jelentősen korlátozott magyar demokrácia sorsa nem is ezen, de még csak nem is a programokra hallgató, bízó magyar tömegeken múltott. Sorsát végső fokon a függetlenség hiánya döntötte el.

Schmidt Mária:

„Most majd mindent úgy csinálnak, mint az oroszoknál”²

A kommunizmus kiépülése Magyarországon

„Csak a tébolyodott hihette, hogy az óriás népek számára van valamilyen jelentősége az ezeréves Magyarország sorsának. Ha útjukban áll, harag nélkül, közömbösen eltapossák; ha éppen használni tudják egy pillanatra, szerződtek valamilyen segédzerepre, ahogy »szerződette« tegnap a német, ahogy »szerződött« holnap az orosz. Ez a sors, és nagyon keveset tehet egy kis nemzet a sors ellen...”³

Márai Sándor, 1944–1948

„Csak ezt a szörnyű békét bírjuk ki élve!”

Várkonyi Nándor, 1947

² ÁVÖ-hangulatjelentés 1948 nyarán. In: Gyarmati György: *A társadalom közérzete a fordulat évében*. In: Feitl István, Izsák Lajos, Székely Gábor (szerk): *Fordulat a világban és Magyarországon, 1947–1949*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000. 128.

³ Márai Sándor: *Föld, föld!... Emlékezések*, Akadémia, Helikon, 1991. 19–20.

„Kelet és közép-Európa legnagyobb része a (második világháborús) győzelemmel egy másik birodalom vasmarkába került. A győzelem napja a »fasizmus« végét jelentette, de nem számolta fel az elnyomást. A jaltai megállapodás, München és a Molotov–Ribbentrop-paktum igazságtalan hagyományait folytatta. A nagyhatalmak kormányainak tárgyalásai során a kis országok szabadsága ezúttal is feláldozhatóvá vált” – mondta G. W. Bush, az USA elnöke, 2005. május 7-én, a lettországi Rigában. Nem ez volt az első eset a Szovjetunió összeomlása óta, amikor az USA vezető politikusai sajnálatukat fejezték ki amiatt, hogy a második világháború végén Európa keleti felét átengedték Sztálinnak.

„Soha többet nem fordulhat elő, hogy sorsotokkal úgy játszodozzanak, mint pókerzsetonokkal a játékasztalnál” – ígérte a NATO-hoz csatlakozó új demokráciáknak 1999 márciusában az USA akkori külügyminisztere: Madeleine Albright. Helyettese, Strobe Talbott pedig már két évvel korábban, 1997-ben kijelentette: „A második világháború végén Kelet-Európa sok országa majdnem fél évszázadon keresztül Jalta árnyékában szenvedett. Ez a helynév kódoltan azt fejezte ki, hogy a nagyhatalmak cinikus áldozatvállalásra kényszerítettek a kis népeket, amikor azok szabadságát a befolyási övezetek realitásának rendelték alá.”⁴

Közép-Európa és benne Magyarország sorsa tehát Jaltában elrendeltetett. Mi, magyarok akkor, azon a hatvan évvel ezelőtti tavaszon, egy évszázad alatt másodszor is vereséget szenvedtünk. Pedig még az első világháború utáni veszteségeink feldolgozásával küszködtünk. Amikor a második világháború elkezdődött, a két, egymással szövetségelt, egymást támogató és a térséget egymás között felosztó diktatúra közé zárt ország sokáig úgy hitte, abban bízott, hogy elkerülheti a legrosszabbat. Először semleges, majd nem hadviselő félként próbált kimaradni az összecsapásból, minden erejével arra koncentrálna, hogy elkerülje az ország megszállását. Éveken keresztül sikerrel kecsegtetett ez a stratégia. Hiszen a háború borzalmait, függetlenségük elvesztését, a megszállás kegyetlenségeit szomszédaink hamarabb megszenvedték, mint mi. Mindez fokozta a környező országok amúgy is meglévő magyarelles indulatait. Amikor aztán az utolsó háborús évben Magyarországot is lángba borította a világégés, akkor, egy éven belül kétszer is, először nyugatról, majd néhány hónappal később keletről is megszálló csapatok lépték át az ország határait. Magyarország területe nyolc hónapra hadszíntérré változott. A háborús pusztítások nyomán a nemzet vagyonának majdnem fele odalett. Míg az első világháborúban, az akkori 21 milliós lakosságból, félmilliós embervesztéget szenvedtünk el, ami 2,5%-nak felelt meg, addig a második világháborúban a 14,5 milliós magyar lakosságból, közel 400 ezer főt veszítettük el harci cse-

⁴ Strobe Talbott 1994–2001 között az USA külügyminiszterének helyettese volt.

lekményekben, mintegy félmillió zsidó polgártársunk pedig a holokausztban pusztult el. Közel 700 ezren kerültek szovjet lágerekbe, köztük legalább 200 ezer civil. Az ún. sváb kitelepítésben mintegy 200 ezer magyar állampolgárt deportáltak Németországba, és a kommunista hatalomátvétel elől is százezrek menekültek el nyugati irányba. Magyarország tehát alig kiheverhetően súlyos emberveszteséggel zárta a második világháborút. A harcokban romba dőltek hídjaink, lakóházaink, gyáraink, oda lettek javaink. A győztesek jóvátétel fizetésére köteleztek bennünket olyan szomszédainkkal szemben is, akik éveken keresztül a nácik készséges kiszolgálói, szövetségesei voltak. Mindezt tetézte, hogy a csak nemrég visszakerült elcsatolt területeket ismét elvesztettük, újra kisebbségbe került magyar testvéreink pedig minden eddiginél kiszolgáltatottabb helyzetbe kerültek. A régi-új többségi államokban, így Románia és Jugoszlávia magyarlakta területein magyarelles atrocitásokra, sőt tömegmészárlásokra került sor. A győztesek közé „emelt” Csehszlovákia a hírhedt Beneš-dekrétumok következtében állampolgári és emberi jogaiban korlátozta, marginalizálta magyar polgárait. Egyes településeken M betű viselésére kötelezte őket, majd a vagyon- és állásvesztéssel sújtottak tízezreit, mindenükből kifosztva, átúzta a magyar határon.

A legyőzött, vesztes Magyarország tehetetlenül, függetlenségétől megfosztva, egy totális kommunista diktatúra uralma alá kerülve kezdett neki a békének és az újjáépítésnek. Mert amikor a náci megszállókat a Vörös Hadsereg súlyos áldozatok árán, nehéz harcokban kiverte az ország területéről, egyben tartósan – később kiderült, hogy több mint negyven évre – be is rendezkedett nálunk.

A magyar történetírás a nácik kiűzetése utáni éveket egészen a legutóbbi időikig demokratikus átmenetként láttatta. E felfogás szerint csak valamikor 1947-ben, egyesek szerint 1948-ban következett be a „fordulat”, amelynek eredményeként Magyarország letért a demokratikus fejlődés útjáról és a kommunista diktatúra kiépítésébe kezdett. Ez a Kádár-rendszerben meggyökereztetett elmélet az sugallja, hogy csak 1948-cal, illetve 1949-cel (az új alkotmány életbe léptetésével)⁵ kezdődött új fejezet Magyarország történetében: a kommunizmus vagy, ahogy ők nevezték, a proletárdiktatúra, a szocializmus, illetve a népi demokrácia korszaka.⁶

Újabbban azonban egyre nagyobb teret nyer az a felfogás – ezt osztom magam is –, hogy az ország szovjet megszállásával kijelöltetett a proletárdiktatúra felé

⁵ Az 1949 évi XX. törvény következtében Magyarország megszűnt köztársaság lenni, a köztársasági elnök helyébe az Elnöki Tanács lépett.

⁶ Ezt a vélekedést osztja többek között: Balogh Sándor: *Népi demokrácia vagy „népidemokrácia”: „Én az 1947. augusztusi országgyűlési választásoktól és a Dinnyés-kormány megalakulásától számítom a fordulat évét”*. In: *Fordulat a világban*. Napvilág, 2000. id. mű. 385.

vezető irány. Eldőlt, hogy a *cuius regio eius religio* elvének megfelelően, szovjet típusú kommunista rendszer épül ki Magyarországon is.⁷ Ennek jegyében 1944 őszén kezdetét vette az ország szovjetizálása, amelyet fokozatosan, lépésről lépésre haladva 1949-re be is fejeztek. Ez alatt sem 1947-ben, sem 1948-ban nem került sor semmiféle irányváltásra, a magyarországi politika nem fordult el semmilyen más irányba. Mindössze annyi történt, hogy totális térnyerésük, szovjetek által támogatott hatalmi szerkezetük kiépülésének befejeződése előtt a magyar kommunisták taktikai okokból palástolni igyekeztek valódi céljait. Ennek érdekében, ha szükségesnek vélték, másokat (lehetőleg valamelyik, náluk népszerűbb potenciális szövetségeseiket, akiket később likvidáltak) toltak előtérbe. Ha elkerülhetetlennek tartották, kivártak. Ha azt tartották célszerűnek, csaltak (például a választásokon), ha kellett, ölték. A kortársak közül többeket megtévesztett, hogy a Vörös Hadsereg támogatását élvező kollaboráns erők eleinte demokratikusnak látszó kulisszákkal álcázták szándékaikat, a tisztán látók, a világpolitikai összefüggéseket és a szovjet imperializmus természetét ismerők számára azonban nem volt kérdéses, hogy Magyarországon gőzerővel folyik a szovjet típusú pártállami diktatúra kiépítése. És azt is tudniuk kellett, hogy az önmegtartóztatásra és álcázásra irányuló szovjet politika célja mindössze annyi volt, hogy ne ingerelje az USA-t, ne adjon neki okot arra, hogy újragondolja csapatai visszavonását. Rooseveltné ugyanis az ígérte, hogy a háború befejezése után két évvel az amerikai hadsereg kivonul Európából.

Álljon itt most egy Marx-idézet, amire a Kádár-rendszer idején aktuálpolitikai megfontolásból valószínűleg soha nem hivatkoztak. *„Kérdem Önöket, mi változott? Csökkent az Oroszország részéről fenyegető veszély? Nem. Csak az európai uralkodó osztályok szellemi elvakultsága érte el tetőpontját. Először is Oroszország politikájában... semmi sem változott. Módszerei, taktikája, manőverei változhatnak, de e politika vezérlő csillaga – a világhatalom – változhatatlan”* – írta 1867-ben, több mint hét évtizeddel a második világháború kitörése előtt, Karl Marx.⁸

A világhatalmi tervek készsége moszkovita komisszárja, Rákosi Mátyás, így emlékezett vissza az 1945-től a fordulat évéig terjedő, a nyílt terrortól egyelőre visszariadó időszakra: *„Mi az akkori osztályerőviszonyok és a nemzetközi hely-*

⁷ „Az 1944 és 1949 közötti átmeneti időszakot »népi demokráciának« vagy »koalíciós éveknek« nevezni, amint azt az elmúlt évtizedek magyar historiográfiája általában tette, tehát olyan eufémizmus, amely épp az átalakulás lényegét és irányát hagyja homályban.” In: Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris, Budapest, 1999. 271.

⁸ Karl Marx: *Beszéd az 1867. január 22-i londoni lengyel gyűlésen*. In: *Karl Marx és Friedrich Engels művei*. 16. kötet 1864–1870. Kossuth, Budapest, 1964. 181–182.

zet alapján nem beszélünk – mert nem beszélhettünk – nyíltan sem forradalomról, sem proletárdiktatúráról.”⁹

Beszélni tehát nem beszéltek róla, sőt egyenesen tagadták is, hogy erre készülének, de minden cselekedetüket annak a célnak rendelték alá, hogy az újabb magyar proletárdiktatúra mielőbb kiépüljön. Újabb, hiszen 1919-ben a 133 napos Magyar Tanácsköztársaság emléke még nem halványult el. Jól megjegyezték, hogy a proletárok nevében gyakorolt diktatúra nem más, mint az élcsapat, vagyis a kommunista párt maroknyi vezetésének korlátlan uralma, amely nem a jogon, nem a tradíción alapuló közmegegyezésen, hanem kizárólag az erőn, vagyis a terroron alapul.¹⁰

A Moszkvából visszaszármaztatott magyar kommunistáknak tehát óvatosan kellett hozzákezdniük a „forradalomhoz”. Ezért először csak a békéről és a földről beszéltek. És persze az igazságról. A kommunisták a legdöbbenetesebb igazságtalanságok idején is mindig az igazságról – és sosem a jogról vagy a törvényről – beszéltek. És a szabadság teljes megvonása közben üzemek, kultúrotthonok és brigádok százai vették föl nevükbe a „szabadság” szót. Még köszönni is „szabadsággal” kellett. Ugyanez volt elmondható az irányított és ellenőrzött sajtó fénykorában az újságokról és a hírlapokról is.

Egyelőre tehát a békéről folyt a diskurzus. A békéről, melyre a kegyetlen háború embert próbáló hónapjai után egy emberként vágyott mindenki. És a földről, melyet a parasztoknak, Sztálin utasításának megfelelően,¹¹ már 1945 nyarán, gyorsan és radikálisan, a szovjet hadsereg hathatós segítségével, kártalanítás nélkül, ki is osztottak.¹² Az a tény, hogy a földosztásra az első konkrét javaslatot nem ők, hanem a **Nemzeti Parasztpárt** terjesztette elő, a fenti taktika egyik első alkalmazása volt. A földosztó bizottságok összesen 5,6 millió hold földet vettek igénybe, az összes föld 35%-át. Ebből 3,2 millió holdat átlagosan 5 holdas parcellák formájában szétosztottak a 642 ezer igényjogosult között. A magántulajdonban lévő nagy- és középbirtok ezzel megszűnt. A kommunisták, hátuk mögött az új megszállókkal, könnyű szívvel söpörték félre mindazokat a megfontolásokat, amelyeket a magyar gazdatársadalom képviselői a hatékony termelés érdekében megfogalmaztak, mert, velük ellentétben, ők tudták: mindez csak taktikai lépés, melyet rövid időn belül a mezőgazdaság nagyüzemi átszer-

⁹ Feitl István, Gellériné Lázár Márta, Sipos Levente (szerk.): *Rákosi Mátyás visszaemlékezései, 1940–1956*. I kötet. Napvilág, 1997. 180.

¹⁰ Főglein Gizella: *Államforma és államfői jogkör Magyarországon 1944–1949*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1993

¹¹ „Vorosilov Moszkvába repült. Mikor visszajött, hivatott, s közölte velem, hogy a földkérdést megbeszélte Sztálinnal, aki szerint azonnal, haladéktalanul meg kell kezdeni a földosztást.” In: Rákosi, id. mű. 170.

¹² 1945. március 17. 600/1945. ME rendelet.

vezése, a kolhozosítás követ majd, a szovjet mintának megfelelően.¹³ Az is csak látszat engedménynek tekinthető, hogy az 1944. december 21-én megalakult Ideiglenes Nemzetgyűlést koalíciós alapon állították össze, és tartózkodtak attól is, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány tagjai között nyíltan övék legyen a többség. A valóságban azonban a korlátozott szuverenitás első percétől kezdve a döntéshozatal minden szintjén kommunista túlsúly érvényesült. Éppen ezért az Ideiglenes Nemzetgyűlés időszakát semmiképpen sem lehet parlamentáris időszaknak tekinteni.

A létrejövő, illetve meglévő demokratikus pártokat a kommunisták segítték „talpra állni”, a tekintélyes múltú szakszervezeteket pedig irányításuk alá vonták.¹⁴ Ez azt jelentette, hogy „kriptokommunistákat”, vagyis olyan kommunistákat építettek be a politikai paletta minden pártjába, akiknek valós kötődéseit nem fedték fel, és akik feladata nemcsak vagy nem elsősorban az adott pártok belügyeinek kifürkészése, sokkal inkább azok bomlasztása volt. Ezek a kriptokommunisták abban is nagyon hasznosnak bizonyultak, hogy pozícióba helyezésükkel a kommunisták minden kockázat nélkül tehetek eleget a koalíciós elvárásoknak, hiszen többségük mindenkor biztosítva volt.¹⁵ A többi, „nem demokratikus” pártot, köztük a volt kormánypártot és természetesen a nyilas és nemzeti szocialista kötődésű pártokat betiltották, és a nemzetközi előírásoknak megfelelően hozzákezdték a háborús és népellenes bűncselekményekben elmarasztalható személyek büntetőjogi felelősségre vonásához. Az erre a célra létrehozott népbíróságok, valamint a hamar hírhedtté váló politikai rendőrség (PRO, ÁVO, ÁVH) fontos szerepet játszottak a kommunista hatalomátvétel szempontjából akadályt jelentő személyek kiküszöbölésében. 1945 és 1950 között közel 60 ezer fő ügye került a népbíróságok elé. Közülük 27 ezret marasztaltak el, 10 ezret zártak börtönbe, 189 főt kivégeztek. Ahol a megszálló Vörös Hadsereg megjelent, ott haladéktalanul megkezdődött a munkaképes korú férfiak és nők összeszedése és a Szovjetunióba deportálása. Mintegy 200 ezer civilt kényszerítettek ily módon rabszolgamunkára. Összesen több mint 700 ezer magyar állampolgár került hosszabb-rövidebb időre szovjet lágerekbe. Ezzel párhuzamosan, a berendezkedő új hatalom a szovjet hadsereg segítségével internálótáborokba záratta a helyi közigazgatás még fellelhető, meghatározó

¹³ Hegedűs András: *A történelem és a hatalom ígézetében*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1988. 118. Idézi: Romsics id. mű. 282.

¹⁴ Feitl István, Gellériné Lázár Márta, Sípos Levente (szerk.): *Rákosi Mátyás visszaemlékezései, 1940–1956*, I. Napvilág, 1997. 146–147.

¹⁵ „1932 óta, aztán szinte szervezetten 1937 óta vagyok kapcsolatban a párttal. 1945-ben jelentkeztem, akkor t(itkos)-káder lettem, annak minden felelős gondjával, belső megaláztatásaival, fizettem a tagdíjat is.” Budapest, 1964. 12. 6-i bejegyzés. Ortutay Gyula: *Napló 2. 1955–1966*. Alexandra, Budapest, 2009. 310.

személyiségeit, az előljárókat, a papot, a leventeoktatót. A kiszemelt személyeket részben előre elkészített listák alapján, részben a kollaboráns „muszkavezetőkre” támaszkodva gyűjtötték össze. A közigazgatást is „megtisztították” a régi rend megbízhatatlannak tekintett embereitől. Az ún. B-listázási eljárás során 83 ezer embert rostáltak át és több mint 60 ezer főt zártak ki a közszolgálatból. A deportálások, internálások, a rendőrségi és népbírósi túlkapások, illetve az igazoló bizottságok tevékenysége az egész társadalmat megfélemlítette. Mindez a magyar társadalom szerkezetének a szovjet modellnek megfelelő, radikális átszabását célozta meg.

A legsúlyosabb csapást a magántulajdon lépésről lépésre történő korlátozása, majd teljes felszámolása jelentette. Szovjet minta szerint először a pénzintézeteket,¹⁶ aztán a bányákat, majd a nagyüzemeket, közepes üzemeket és persze a kereskedelmet államosították,¹⁷ de végül az állam kezébe került az oktatás¹⁸ és a kultúra is. Megszűnt a piac, és odalett a szabadság. Ugyanis, mint arra Leszek Kolakowski rámutatott: „*A piacgazdaság megszűntetése gulag társadalmat eredményez.*”

Annak ellenére, hogy az 1945 novemberében megtartott nemzetgyűlési választások a Független Kisgazdapárt (FKGP) abszolút győzelmét hozták, a főhatalmat gyakorló Szövetséges Ellenőrző Bizottság, illetve az azt irányító oroszok kifejezett óhajának megfelelően, koalíciós kormányt kellett alakítani, melyben a meghatározó tárcák a megszállók támogatását élvező kommunisták kezében maradtak. Amikor az FKGP vezetői az amerikaiakhoz fordultak segítségért, az USA követe, Schönfeld Arthur azt közölte Tildy Zoltánnal¹⁹, hogy „*Washington koalíciós kormány megalakítását tartaná helyénvalónak és ajánlatosnak*”. Majd így folytatta: „*Most mutassák meg, hogy a mi nagy szövetségeseinkkel (a Szovjetunióval) hogyan tudnak békében élni; segítséget ne várjanak külföldről*”.²⁰ Magyarországot tehát a Nyugat – mint azt a fenti idézetek is bizonyítják – magára hagyta.

A választási eredmények csak a Magyar Kommunista Párt vezetőit lepték meg. Ők ugyanis arra számítottak, hogy elsőprő győzelmet aratnak. Ez ugyan elmaradt, mert mindössze 17%-ot kaptak, ennek ellenére a hatalom továbbra

¹⁶ 1947. november 21. 1947: XXX. tc. a bankok államosításáról.

¹⁷ 1948. április 29. 1948: XXV. tc. a száz főnél többet foglalkoztató üzemek államosításáról.

¹⁸ 1948. június 16. 1948: XXXIII. tc., az egyházi iskolák államosításáról.

¹⁹ Tildy Zoltán (1889–1961) református lelkész. 1934-től a Független Kisgazdapárt vezetője, 1936-tól parlamenti képviselő. 1945 szeptemberétől Magyarország miniszterelnöke, 1946. február 1-jén a parlament köztársasági elnökké választotta. 1948-ban hivatalából eltávolították, és 1956-ig házi őrizetben tartották. 1956. október 26. és november 4. között a Nagy Imre-kormány államminisztere volt. A Nagy Imre-per negyedrendű vádlottjaként hat év börtönbüntetésre ítélték. 1959-ben szabadult.

²⁰ Idézi: Haas György: *Diktatúrák árnyékában. Tildy Zoltán élete. Magyar Napló*, 2000. 78. és 84.

is az ő kezükben maradt. Az ország állampolgárai számára nem volt ennél világosabb üzenet: a választásokon kisebbségben maradt kommunisták népszerűségükkel, elfogadottságukkal, legitimitásukkal fordított arányban ragadták magukhoz a hatalmi szférák egyre nagyobb területeit. Abból, hogy a választások eredményei a gyakorlatban nem számítottak, mindenki megtudhatta: Magyarországon diktatúra készülődik. Hiába próbáltak a győztes kiszélesedni a pozíciókhoz jutni az államigazgatásban és az egyetlen fegyveres testületben, a rendőrségnél, pontosabban a politikai rendőrségnél, igyekezetük kudarcra volt ítélve. A kommunistáknak ugyanis minden vitában volt egy utolsó érvük, és ha ez az érv gyenge lábakon állt is, mögötte fenyegetően és agresszívan ott magasodott a nagy Szovjetunió. Mindig számíthattak Vorosilov marsall segítségére. Ahogy Rákosi mondta: „*A befolyás gyakorlásának sokféle módja volt, az egyik közülük Vorosilov segítsége volt*”²¹ Egy ország állt döbbenetben a tény előtt: miközben a nem kommunista erők a szavazatok 83%-át kapták meg az akkor még szabad választásokon, nem hogy hatalomra, de önállóan még csak kormányra sem kerülhettek.

1946. február 1-jén Magyarország történetében döntő, sőt meghatározó lépésre került sor. Újra kikiáltották a köztársaságot. Újra, mert 1918. november 16-án egy népgyűlés keretében már egyszer köztársaságnak nyilvánították az országot. Most is, mint akkor, a nép megkérdezése nélkül döntöttek. Sőt, ezúttal – mint azt a katolikus egyház feje, Mindszenty hercegprímás, a kormányfőnek írt levelében kifejtette – az ország idegen megszállás alatt állt, szuverenitása nem állt helyre, a döntéshozó képviselők „pártéleti szólásszabadsága” is korlátozott volt. Az államformaváltás legitimációs jelentősége miatt a hercegprímás érvelése szerint elkerülhetetlenül szükséges lett volna, hogy a nép, népszavazás keretében hozza meg a döntést. Erre azonban az 1945-ös választások eredményeinek ismeretében a köztársaságpártiak nem vállalkoztak. A gyors államformaváltás azt jelentette, hogy a háború utáni Magyarország a királyság által megtestesített ezeréves múltat befejezettnek tekinti, a magyar történelem kontinuitását megszakítja, a jogfolytonosságot felmondja. Új állami címerként az ún. koronátlan kiscímert vagy más néven a Kossuth-címert vezették be, amelyet korábban gyakorlatilag soha nem használtak. Ez az intézkedés is a magyar múlttal való gyökeres szakítást, illetve az új rend forradalmi jellegét kívánta szimbolizálni. Azt, hogy a szovjetizált Magyarország ezeréves történelmünkben csak az ún. forradalmi hagyományokat vállalja.

A köztársaságban már gyorsan követték egymást az események. Alig egy hónap múlva „Baloldali Blokk” alakult a választáson nyertes kiszélesedő

²¹ Rákosi id. mű 157. Kliment Jefromovics Vorosilov (1881–1969) politikus, katona. 1926–1960-ig az SZKBP tagja. 1925 és 1940 között hadügyi komisszár.

re. A blokkba tömörült pártok, a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt a jól bevált bolsevik taktikát követve a jobbszélre toltta ki a Független Kisgazdapártot. Hirtelen az is kiderült, hogy a Kisgazdapárt tele van „reakciósokkal”, vagyis „fasisztákkal”. Ahogy azt Révai József, kommunista főideológus kifejtette: „*reakciós mindenki, aki nem kommunista*”. Márpedig egy tisztességes pártnak illet meg szabadulnia a sorai közé férközött „reakciósoktól”, vagyis a „fasisztáktól”.

Ezzel meg is kezdődött tehát a választásokon győztes párt „leszalámizása”. Ez a kifejezés Rákosi Mátyástól eredt, és azt jelentette, hogy ahogy a híres magyar szalámit is vékony szeletekre vágva kínálják fogyasztásra, úgy a nem kommunista pártok tagságát, vezetőit, képviselőit is kisebb nagyobb „szeletenként” kell leválasztani és „elfogyasztani”, vagyis „kivonni a forgalomból”. Külső és belső nyomással, a politikai rendőrség, az ÁVO, illetve ÁVH közreműködésével és hathatós szovjet támogatással zárták ki, kényszerítették emigrációba vagy lehetetlenítették más módon el azokat, akik a kommunisták útjában álltak. Az 1946-ban elfogadott hírhedt „hóhértörvény” (VII. tc.) ugyan a demokratikus államrend védelméről lett volna hivatott gondoskodni, a valóságban azonban a diktatúra ellenfeleinek üldözésére és rendőr-, illetve hóhérekre juttatásánál alkalmazták. A későbbi perbefogása és kivégzése miatt egyfajta mártír szerephez jutó, kommunista belügyminiszter, Rajk László már a nyár elején feloszlatta az összes civil szervezetet, hogy ezzel szétzúzza a civil társadalom önszerveződésének kereteit, majd egy addig soha nem tapasztalt kiterjedésű összeesküvés felgöngyölítésébe kezdett. A szálak a kisgazdapárt legfelső vezetéséig húzódtak. Nem sokkal később, a kínvallatásnak alávetett letartóztatottaktól kicsikart vallomások alapján, a rendőrség az FKGP főtítkárának, Kovács Bélának kiadatását követelte a nemzetgyűléstől. Amikor a parlament nem szavazta meg a politikus kiadatását – ez azon ritka eset volt, amikor nem engedtek a kommunisták zsarolásának –, a szovjet katonai hatóságok, szovjetellenes összeesküvés vádjával, lakása előtt, a nyílt utcán letartóztatták. Ez 1947. február 25-én történt. Kovács Bélát a Szovjetunióba hurcolták, és tárgyalás nélkül húsz év kényszerszolgálatra ítélték.²² Nem sokkal ezt követően kiderült, hogy a kormányzó Kisgazdapárt vezetői és maga a miniszterelnök is részt vett a saját maga, illetve saját kormánya ellen szőtt köztársaság-ellenes összeesküvésben. Miután levonta az összes lehetséges politikai következtetést, Nagy Ferenc miniszterelnök május 30-án Svájcba emigrált. Nyugatra szökött

²² Kovács Béla (1908–1959) 1941-től a Magyar Parasztszövetség főtitékára volt. 1944 és 1946 között előbb belügyminisztériumi államtitkár, majd földművelésügyi miniszter. Lemond, hogy idejét teljesen a Kisgazdapártnak szentelhesse, melynek főtitékára, és lapjának, a *Kis Újságnak* főszerkesztője. 1956 tavaszán szabadult. 1956. október 26.–november 3-ig a Nagy Imre-kormány tagja. 1958-tól országgyűlési képviselő.

Varga Béla, a nemzetgyűlés elnöke is, Tildy Zoltán köztársasági elnököt pedig veje kémkedési ügybe keverése és kivégzése után távolították el posztjáról. Ilyenek voltak a közállapotok a koalíciós időkben.

Most gyorsultak csak fel igazán az események. A demokratikus látszat fenntartását szolgáló taktikai megfontolások háttérbe szorultak, és kezdetet vette a nyílt hatalomkoncentráció. 1947. augusztus 31-én új, előrehozott választásokat rendeztek, amelyen a kommunisták biztosra akartak menni. Nem engedhettek teret a véletlennek, hiszen kampányukban a szocializmus megvalósítását tűzték ki célul. Hogy győzelmüket bebiztosítsák, a két évvel korábbi törvényhez képest jelentősen szűkítették a választásra jogosultak számát. Több mint félmillió fő választójogát megvonták. A Rajk László vezette belügyminisztérium irányításával megszervezték, hogy a mintegy 200 ezer, kék cédulával ellátott aktivistájuk segítségével, akiket teherautókkal szállították szavazóhelységtől szavazóhelységig, megsokszorozzák a rájuk adott szavazatok számát. Mindezekkel az intézkedésekkel együtt is 17-ről csak 22%-ra sikerült feltornászniuk szavazataik számát. És bár az előző győztesre, az FKGP-re ezúttal már csak a választópolgárok 15%-a voksolt, egykori választói nem a baloldalt, hanem valamelyik utódpártját erősítették. Így a Baloldali Blokkra eső 45%-kal szemben, minden csalás és terror ellenére, a polgári erők 50% feletti eredményt értek el. Mindez nem jelentett semmit. A polgári pártok mandátumait megsemmisítették, vezetőit a már bevált módszer szerint emigrációba kényszerítették vagy más módon lehetetlenítették el. A moszkvai utasítások alapján összeállított menetrendnek megfelelően, immár befordultak a célegyenesbe. Ezt szolgálta a munkásegység megteremtése. Erre 1948. június 12-én került sor. Ezzel megszűnt a nagy múltú magyar szociáldemokrata párt, és nem is támadt fel többé. Ellenszegülő vezetői elmenekültek vagy börtönbe kerültek. Régi tagjainak nagy részét kizárták az új pártból. Az SZDP-ből és MKP-ből egyesült párt a Magyar Dolgozók Pártja nevet vette fel. Ettől kezdve nem volt Magyarországon olyan párt, mely nevében vállalta volna, hogy kommunista. Helyette a dolgozó, munkás, illetve szocialista megjelölést használta.

1948. május 1-jén a felvonulók körében végzett közvélemény-kutatás arról érdeklődött, hogy az eltelt évben mely belpolitikai események voltak a legdöntőbb hatással Magyarországon a népi demokrácia fejlődésére. A megkérdezettek két eseményt emeltek ki azonos (36-36%) arányban. Az államosítást és a küszöbön álló pártegyesülést. A parlamenti választások és egyben a demokratikus intézmények hiteléről sokat elmond, hogy a választásokat csak a megkérdezettek 3% tartotta említésre méltónak.²³ Az ország lakosságának remény-

²³ In: Gyarmati György. id. mű. 122.

vesztett és szinte apatikus állapotát tükrözi, hogy míg egy 1946-ban készített felmérés szerint a megkérdezettek túlnyomó többsége (78%) várakozásteljes reménykedéssel nézett jövője elé, addig a két évvel későbbi adatok ilyesmiről nem tudnak beszámolni. 1947–1948-ra nemcsak a terror és a megfélemlítés állandósult, hanem a létviszonyok nyomasztó kilátástalansága is megülte az emberek közérzetét. Az 1947-es felmérések azt mutatják, hogy a Horthy-korszakbeli állapotokat pocskondiázó propaganda ellenére a megkérdezettek úgy érzik, hogy életkörülményeik az 1938-as viszonyítási év 40%-át sem érik el. Valóban, az 1956-ig terjedő időszakban az állami alkalmazottak jövedelme mindvégig alatta maradt az utolsó békeév szintjének.²⁴ Ennek okai között a háború szörnyű pusztításai, a megszállók harácsolásai, a rettenetesen súlyos jótételi kötelezettségek ugyanúgy megtalálhatók, mint a tervgazdaságra való áttérés és az államosítás okozta – akkor átmenetinek gondolt – nehézségek.

Nem telt bele fél évtized, és Magyarországra rá sem lehetett többé ismerni. Szovjet gyarmattá vált. Határait hermetikusan lezárták, polgárait meggátolták szabad vallásgyakorlásukban, vélemény- és gondolatszabadságát megvonták. Magántulajdonukat elkobozták, vagyonukat államosították. Szervezeteiket betiltották, életüket ezer módon ellenőrizték. És amikor 1948 karácsonyán a rettegett ÁVH őrizetbe vette Mindszenty hercegprímást, a magyar katolikus egyház fejét, már tudták, pusztá életük is veszélyben van.

Az első időben, amikor az oroszok fosztogattak, nőket erőszakoltak, besötétedés után levetkőztették a járókelőket, hogy ruháikat elrabolják, amikor elzabrálták karóráikat, a magyarok a vesztes beletörődöttségével viselték a rájuk mért megpróbáltatásokat. Megint egyszer a rossz oldalon fejeztük be a háborút, mondogatták, már megint vereséget szenvedtünk, hajtogatták. De még reméltek. Remélték, hogy talán mégsem veszítünk el megint mindent, mint Trianonban, hiszen voltak „érdemeink”, és mások sem szerepeltek jobban, mint mi. Ezek a remények nem váltak valóra. A győztesek a Hitler előtti állapotok helyreállítását szorgalmazták, és semmilyen érdekük nem fűződött ahhoz, hogy Trianon igazságtalanságainak kiigazításával foglalkozzanak. De abban még lehetett reménykedni, hogy a békekötés után, amikor az oroszok kivonulnak, majd el lehet kezdeni a normális, emberhez méltó életet. Ebben is csalódnuk kellett. Az élet egyre elviselhetetlenebbé vált. Nem volt olyan család, amelyet ne érintett volna a hatóságok zaklatása. A magyar társadalom nem akart kommunizmusban élni, ezért tízezrek vállalkoztak fegyveres ellenállásra, röplapgyártásra és -terjesztésre, szabotázsakciók végrehajtására. Nem kevesen ezzel a biztos halál kockázatát vállalták. Voltak, akik összegyűjtötték és elrejtették a háborúból visszamaradt fegyvereket, és arra készültek, hogy

²⁴ In: Gyarmati György id. mű. 132–134.

amint esély adódik, fegyverrel harcoljanak a szabadságukért. Alig több mint tíz év alatt (1945 és 1956 között) több mint ötven ügyben, mintegy ezeröttszázan álltak bíróság elé államellenes összeesküvés vádjával. Közel négyszázukat kivégezték. Diákokat, parasztokat, munkásokat, értelmiségieket.

1955. május 14-én, egy nappal az osztrák államszerződés megkötése előtt, Hegedűs András magyar miniszterelnök aláírta a Varsói Szerződést, hogy új jogalapot biztosítson a szovjet hadsereg magyarországi tartózkodásához, mely a békekötés után az ausztriai csapatok logisztikai, illetve hadtápszükségleteivel indokolta magyarországi jelenlétét. Amikor 1955-ben az Ausztriából kivont szovjet csapatok távoztak, nálunk pedig továbbra is otthon érezték magukat, végképp elveszni látszott minden remény.

Úgy tűnt, öröklétre rendezkednek be. De egy évvel később Magyarország felemelte a fejét, és 1956 októberében felkelt a hatalmas szovjet birodalom ellen, mert már nem volt miben reménykednie többé.*

VITA (ELSŐ RÉSZ)

Gyarmati György (felkért hozzászóló): Igen, számos legenda létezett, de azok a törekvések, amelyek a földosztó, üzemi stb. bizottságokban megjelentek, igazi, alulról feltörekvő energiákat testesítettek meg. *„Igenis hangsúlyozzuk azt, hogy itt... léteztek demokratikus törekvések, velleitások.”* Volt valami – valami, amiből aztán „elbürokratizált forradalom” lett (Sarkadi Imre). *„Tehát akik a ’45 utáni földosztást agrárforradalomnak ítélték meg... [azon] kortárs[ak] számára nem világos, hogy tényleg jön a bolsevizmus. Ehhez képest már a kortárs is érzékeli, hogy itt valami nagyon beszorulóban van.”*

Havi átlagbérek Magyarországon: egészen 1956-ig minden évben alacsonyabb volt, mint 1938-ban. A Kádár-korszak életszínvonal-**növekedésének** ez a csaknem két évtized az előzménye.

A szocializmust gyakran a „modernizációs diktatúra” modellje segítségével értelmezik – s ezzel összefüggésben a Horthy-korszak kevésbé modernnek tűnik fel, mint amilyen valójában volt.

A „dirty document” (a „százalékos sajtupapír”) valójában arról szólt, ami nem volt benne (azaz Lengyelországról). Jaltát, Európa tartós megosztását csak a magyar 1956 manifesztálta igazán.

* Az elhangzott vitaindítóban az előadó kitért arra is, hogy véleménye szerint Churchill 1946-os fultoni beszéde cinikus volt, mert úgy tett, mintha 1944-ben Moszkvában nem ő állapotott volna meg Sztálinnal (százalékos megosztás) és mintha 1946-ban pont neki lett volna oka a vasfüggöny leereszkedésén meglepődni, valamint hogy a Horthy-korszak túl kedvezőtlen megítélése is belejátszik az 1945 utáni fordulat túlságosan pozitív értékelésébe. *A szerk.*